

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

V međunarodni naučni skup
Zlatibor 24-27. septembar 2011.

University of Belgrade
Faculty of Special Education and Rehabilitation

5th International Scientific Conference
Zlatibor 24-27. September 2011.

SPECIJALNA EDUKACIJA
I REHABILITACIJA *danas*
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION *today*

zbornik radova
proceedings

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

V međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Zlatibor, 24-27. septembar 2011.

The Fifth International Scientific Conference
**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Zlatibor, September, 24-27. 2011.

**Zbornik radova
Proceedings**

Beograd, 2011.

Belgrade, 2011

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY

Zbornik radova
Proceedings

V međunarodni naučni skup
The Fifth International Scientific Conference
Zlatibor, 24-27. septembar 2011.

Izdavač/Publisher:

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation
Visokog Stevana 2, 11 000 Beograd
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača/For publisher:

Prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Urednici:

Prof. dr Nenad Glumbić, Doc. dr Vesna Vučinić

Štampa/Printing:

AKADEMIJA
Beograd

Tiraž/Circulation: 300

ISBN

ŠTA BISMO MOGLI DA UČINIMO DA SE POVEĆA SOCIJALNA BLISKOST STUDENATA ROMA I NE-ROMA NA FASPERU I GRUPI ZA PSIHLOGIJU

Marina Arsenović Pavlović, Nataša Buha
Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Nebojša Petrović, Zorana Jolić
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

Cilj rada je da se istakne značaj poznavanja i izučavanja kulture i života Roma u toku fakultetskog obrazovanja stručnjaka ovih profila za njihov profesionalni rad sa romskom populacijom. U radu se prikazuju rezultati teorijskih i empirijskih istraživanja studentskih stereotipa o Romima, njihova informisanost, stepen distance i obrazloženja distance prema Romima. U drugom delu rada prikazuju se rezultati ispitivanja mišljenja i predloga studenata kako da se postigne veća socijalna bliskost sa Romima i da se pomogne studentima romskog porekla da završe ove fakultete da bi pomogli svome narodu da se što uspešnije integriše u većinsko društvo.

Značaj ovakvog obrazovanja je veliki jer bi oni mogli da doprinesu smanjenju broja dece Roma koja rano napuštaju školovanje, kao i da se smanji njihov priliv u sporedne kanale školovanja.

U prvom delu rada prikazani su rezultati 108 studenata psihologije i 139 studenata FASPER-a na prilagođenoj Bogardusovoj skali i upitniku, koji je za potrebe istraživanja specijalno konstruisan. U drugom delu rada su prikazani rezultati ispitivanja putem upitnika 70 studenata FASPER-a o tome šta da čine obrazovne institucije da bi se stvarali kvalitetniji stručnjaci za rad sa decom Roma, posebno na univerzitetskom nivou.

Ključne reči: *profiliranje stručnjaka, sadržaji obrazovanja, vrednosti i stereotipi studenata, Romi*

UVOD

Ovo istraživanje započeli smo kao projekat Ženskih studija Filozofskog fakulteta u Novom Sadu i Instituta za defektologiju Defektološkog fakulteta (sada FASPER-u) u Beogradu 1998. godine. Članak u kome prikazujemo rezultate ispitivanja studenata – budućih stručnjaka, koji će se verovatno profesionalno baviti decom Roma, njihovim roditeljima i drugima iz njihovog okruženja, nastao je u okviru projekta pod nazivom: SOCIOKULTURNI HENDIKEP I AKCIONA ISTRAŽIVANJA U DEFEKTOLOGIJI. Namera je bila da se kroz projekat razradi sadržaj kursa za razvoj defektoloških kadrova, koji bi obuhvatio nedostajuća znanja u dodiplomskom obrazovanju defektologa (kao što su znanja iz socijalne psihologije, sociologije bede, feminističke didaktike, crne pedagogije i antipedagogije, krizne psihologije, ženskih i dečjih prava, aktivnog učenja). Projekat predstavlja jedan model nastavnog i naučno-istraživačkog rada sa studentima. Glavni cilj projekta bio je razvijanje pedagoške kompetencije studenata za profesionalni rad sa siromašnom, bolešljivom, hendikepiranom i romskom decom (Arsenović-Pavlović i sar., 2003). U tom kontekstu preduzeto je i ovo istraživanje socijalne distance ili bliskosti studenata sa Romima, sprovedeno u periodu od 1999. do 2001. godine.

Kako je samo istraživanje imalo akcioni karakter, planirane su tri faze u njegovom realizovanju. Osnovni rezultati njegovog prvog dela, u kome smo pokušali da utvrdimo kakvu sliku, tj. predstavu o Romima imaju studenti ne-Romi i kakav je njihov odnos prema Romima, koristeće se u drugom, akcionom delu, u kome bi trebalo uticati na stavove budućih nastavnika-defektologa prema Romima, jer će to biti populacija sa kojom će u svom profesionalnom radu često imati priliku da se sreću. Poslednji, treći deo istraživanja, trebalo bi da bude evaluacija efekata rada u drugoj fazi.

Cilj ovog projekta je da studenti kroz centriranu nastavu (psihološko-pedagoške radionice) steknu potrebna znanja, vrednosti i sentimente, poželjne za uspešno obavljanje budućeg poziva. Drugi cilj projekta je menjanje postojećih stavova prema socio-kulturno hendikepiranoj deci kroz akciono istraživanje. Obuka studenata za ispitivanje i menjanje socijalne distance dece ne-Roma i dece Roma u redovnim i specijalnim vrtićima i školama obavljena je i proverena u okviru redovnih vežbi iz Pedagoške psihologije na FASPER-u.

Aplikacija rezultata istraživanja: izrada nastavnih materijala za interaktivno učenje za studente FASPER-a (i psihologije) i priručnika za praktičare o načinima smanjivanja socijalne distance i menjanja stavova prema nefavorizovanoj deci i njihovim roditeljima, pomoć vrtićima i školama u rešavanju praktičnih socijalno-psiholoških i pedagoških problema dece iz nefavorizovanih sredina.

TEORIJSKO-EMPIRIJSKO POLAZIŠTE ISTRAŽIVANJA

Kako ljudi postaju autoritarni?

U osnovi etnocentrizma nalaze se stereotipije, kako pozitivne, tako i negativne. Ovakvi stavovi mogu da prerastu u društvene predrasude koje opravdavaju razne vidove diskriminacije i segregacije (Adorno, 1950; Altemeyer, 1996), baš kao u slučaju odnosa većinskog stanovništva prema Romima.

Sporo prenošenje praktičnih znanja studentima

Jedan od problema u formiranju kadrova za rad sa romskom decom i njihovim roditeljima je i način na koji se rezultati empirijskih naučnih istraživanja prezentuju budućim stručnjacima. Vrlo malo nastavnog vremena može se posvetiti problemima pseudodebiliteta, tako da studenti uglavnom vrlo brzo i površno "prelete" ovu materiju. Zbog velikog broja informacija, studentima ostaju zamagljeni mnogi pojmovi (npr. pojam deteta i njegovih potreba). Studenti psihologije i FASPER-a sporo razvijaju mnoge pojmove, npr. svoju vlastitu samosvest, kao i sami stručnjaci – psiholozi i defektolozi, profesionalci, svest o svojim socijalnim ulogama i odgovornostima. Jedan od glavnih uzroka ove pojave je u tome što nema razvijene naučne i stručne kritike, sudovi časti i redovni sudovi gotovo da i ne funkcionišu. Moć profesija koje se bave čovekom je zatamnjena povezivanjem vrhova profesionalne hijerarhije sa vladajućim političkim i partijskim oligarhijama. U poslednjoj deceniji XX veka kod nas postoji cenzura naučno-stručnih radova u društvenim (i drugim) naukama.

Šta je uzrok predrasuda i stereotipa o Romima?

Obično je jedan od osnovnih razloga za nastajanje predrasuda i stereotipa nedovoljno i površno poznavanje grupe prema kojoj oni postoje. Naši ispitanici u tom pogledu nisu se pokazali kao izuzetak.

METODOLOGIJA

Uzorak, mesto i vreme ispitivanja

Prigodni uzorak u ovom istraživanju činilo je 247 ispitanika, studenata dva fakulteta. Ispitano je 108 studenata psihologije sa Filozofskog fakulteta u Beogradu i 139 studenata Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u Beogradu. U ispitivanje su uključene ove dve grupe ispitanika zato što se, pored toga, što se pretpostavlja da je kod njih humanistička vrednosna orijentacija dominantna, radi o budućim stručnjacima koji će u svom profesionalnom radu često biti u prilici da rade sa pripadnicima romske zajednice. Ispitivanje je obavljeno u periodu od 1999. do 2001.⁵ godine u Beogradu.

Ispitivačice i ispitivači

Studenti –ispitanici popunjavali su upitnik u okviru nastave na fakultetu. Upitnike su im podelili i po završetku rada prikupili njihovi nastavnici i asistenti. Pre ispitivanja studentima je rečeno da upitnik ispituje stavove studenata prema Romima i da je anketiranje anonimno. Tražen je pristanak za saradnju. Na taj način dobijen je “dobrovoljački” uzorak studenata-ispitanika.

Obuka studenata-ispitivača, koji su na terenu ispitivali i pokušali da menjaju (pomoću sistema psihološko-pedagoških radionica) socijalnu distancu dece ne-Roma i dece Roma u redovnim i specijalnim vrtićima i školama, obavljena je i proverena u okviru redovnih vežbi iz Pedagoške psihologije na FASPER-u.

Instrument

Za potrebe ovog istraživanja konstruisan je Upitnik socijalne distance, po uzoru na Bogardusovu skalu socijalne distance, nastalu pre 80-tak godina u SAD-ama, koji se sastojao iz nekoliko grupa pitanja.

Prva grupa pitanja bila je namenjena upoznavanju sa **predstavom** (subjektivni aspekt odnosa) koju studenti imaju o Romima kao zajednici (koje su njihove karakteristične dobre i loše osobine, koja zanimanja im najviše odgovaraju, kakvi su kao radnici).

Druga grupa pitanja imala je za cilj da proveri da li i koja **znanja** (objektivni aspekt odnosa) studenti imaju o Romima (poznavanje kulture i običaja, koje su Romi veroispovesti). Pitanja su otvorenog i zatvorenog tipa.

Poslednja i najveća grupa pitanja predstavlja prilagođenu Bogardusovu skalu **socijalne distance**⁶, kojom je zahvaćen širok opseg različitih tipova međuljudskih odnosa, različitog stepena bliskosti.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA SA DISKUSIJOM

Dobijeni podaci obrađeni su kvantitativno i kvalitativno. U ovom radu dajemo prikaz samo nekih nalaza iz prikupljenih podataka. Studenti su pokazali površno poznavanje Roma, kako u pogledu njihovih osobina, tako i u pogledu njihove kulture, religije, običaja, zanimanja i osobina.

Dobijeni spisak osobina u saglasnosti je sa stereotipom o Romima koji je utvrđen u ranijim istraživanjima (npr. Arsenović-Pavlović, Jolić i Buha-Đurović, 2007; Arsenović-Pavlović, Jolić i Buha-Đurović, 2008a, Kuzmanović, 1992). Ipak, on kod našeg uzorka nije

⁵ Predmet istraživanja je bio tabu tema u vreme odvijanja terenskog ispitivanja, pa je za publikovanje rezultata bila potrebna vremenska distanca

⁶ Socijalna distanca se operacionalizuje na osnovu niza konkretnih odnosa u koje pripadnici grupa mogu da stupe. Pitanja su prilagođena našoj studentskoj populaciji.

toliko "intenzivan", pa bi možda mogao da ukazuje na činjenicu, da su dve grupe studenata manje pod uticajem postojećeg stereotipa (ako je tako biće im od velike pomoći u budućem radu sa ovom populacijom).

Izvesnu informisanost o romskoj kulturi pokazalo je samo 65 ispitanika (26,32%). To znanje najčešće je vezano za poznavanje načina života Roma (život u velikim zajednicama, hijerarhijska struktura moći i postojanje vođe, nomadski način života i sl.) i njihove običaje (običaji vezani za venčanja, slave, muziku, itd.).

Nepoznavanje Roma još je jasnije uočljivo kada pogledamo odgovore koje su studenti dali na pitanje vezano za veroispovest Roma. Tačan odgovor (*to zavisi od teritorije na kojoj žive*) dalo je svega 4,86%. Možda bi se, međutim, odgovor da su Romi raznih veroispovesti, mogao uzeti kao približno tačan, pa bi ocena o znanju studenata bila nešto manje nepovoljna.

Socijalna distanca prema romima i obrazloženja distance studenata Fasper-a i psihologije

Kako, na osnovu svog subjektivnog stava prema Romima i objektivnog znanja o njima, studenti gledaju na moguće odnose sa pripadnicima ove etničke zajednice? (Tabela 1).

Pravo Roma da se školuju u školskim ustanovama sa decom drugih nacionalnosti: Velika većina studenata smatra da Romima treba omogućiti zajedničko školovanje sa ostalim članovima društva i to pre svega zato što oni imaju *jednaka prava kao i svi ostali ljudi i ni po čemu se od njih ne razlikuju* (58,85%⁷), dok jedan deo ističe da bi to *pomoglo integraciji Roma* u većinsko društvo i omogućilo im da prihvate društvene norme (13,54%). Relativno mali broj ispitanika, koji smatra da za Rome treba formirati posebne ustanove, ne navodi jasan razlog za ovakav stav (iako se javljaju i obrazloženja vezana za mogući *loš uticaj romske dece* na ostalu decu ili *nemogućnost postojećih školskih ustanova da odgovore na posebne potrebe ove dece*. Kao razloge navode: poseban senzibilitet, manje znanje, diskriminacija...)

Zajednička škola za romsko dete i dete ispitanika: Još veći procenat ispitanika ne bi imao ništa protiv da njihovo dete pohađa školu u koju idu i romska deca, opet, pre svega zato što imaju *ista prava kao ostali ljudi* (40,09%) i *nema razloga za suprotno* (12,16%), dok manji deo (8,56%) smatra da bi to pomoglo *razvijanju tolerancije* kod njihovog deteta (dete treba da nauči da se druži sa svima, to bi mu pomoglo da ih bolje upozna...).

Sedenje u klupi sopstvenog deteta sa romskim detetom: Na ovaj tip odnosa pristaje nešto manji procenat studenata (75,2%), ali je on ipak dovoljno visok. Obrazloženja su ista kao i kod prethodnog pitanja, ali je učestalost njihovog navođenja nešto niža. Nešto je veći procenat ispitanika koji je po ovom pitanju neodlučan i to najčešće (62,5%) zato što smatra da to *zavisi od toga kakvo je dete* (higijena, poreklo, ponašanje...). Ispitanici koji su bili protiv toga da njihovo dete sedi u klupi sa romskim detetom navodili su kao osnovne razloge mogući *loš uticaj* na dete (38,09%) i *nedostatak higijene* (33,33%).

Mladi romske zajednice kao članovi udruženja kome ispitanik pripada: Studenti koji prihvataju ovaj tip odnosa najčešće (38,07%) kao obrazloženje navode činjenicu da su *najvažniji talenat i interesovanje* (oni mogu biti jednako talentovani, ako su zainteresovani, ako se zalažu kao ostali članovi udruženja...). Obrazloženje da su *svi ljudi jednaki i da imaju ista prava* je u ovom slučaju bilo manje zastupljeno (21,82%).

⁷ Procenati u zagradama koji govore o učestalosti navođenja nekih obrazloženja odgovora, izračunati su u odnosu na broj odgovora odgovarajućeg tipa (da, ne, neodlučan sam).

Osoba romske etničke pripadnosti kao vođa udruženja kome ispitanik pripada:

Procenat studenata koji bi pristao da neko iz romske etničke zajednice bude vođa udruženja kome pripada i ovde je jednako visok, što se najčešće (50,51%) obrazlaže činjenicom da je za osobu na tom mestu bitno da bude *stručna, talentovana ili da poseduje karakteristike dobrog vođe*, a ne da bude određene nacionalnosti. Obrazloženja za druge dve alternative (nepristajanje i neodlučnost) ili nisu data ili nisu dovoljno usaglašena da bi se moglo govoriti o jasnim razlozima.

Rad na istom poslu sa pripadnikom romske etničke zajednice: Veliki procenat ispitanika prihvatio bi da radi na istom poslu sa pripadnikom romske zajednice, pre svega (29,18%) zato što smatra da je za to mesto najbitnije da je *osoba stručna i da se trudi na svom poslu*, dok jedan deo (18,02%) opet navodi da su *svi ljudi jednaki i da imaju ista prava*.

Pripadnik romske etničke zajednice kao pretpostavljeni na poslu: Manji procenat ispitanika je spreman da osobu romske nacionalnosti prihvati za pretpostavljenog na poslu. Ispitanici koji prihvataju ovaj vid odnosa najčešće (47,15%) smatraju da su za obavljanje te funkcije *najvažniji stručnost i korektna saradnja*.

Pripadnik romske zajednice na važnom položaju u državi u kojoj ispitanik živi: Ispitanici kojima ne bi smetalo da važan položaj u državi ima pripadnik romske etničke zajednice, najčešće kao obrazloženje (39,11%) opet navodi *stručnost i umešnost u vođenju* kao osnovni kriterijum izbora za taj položaj. Ipak, kod ovog pitanja se javlja jedno interesantno obrazloženje, kod ispitanika koji su protiv toga, jer smatraju (51,61%) da vodeće pozicije u državi treba da imaju *pripadnici većinskog naroda*.

Deljenje studentske sobe sa članom romske etničke zajednice: Manje od polovine ispitanika prihvatilo bi da deli studentsku sobu sa pripadnikom romske zajednice, najčešće (26,66%) navodeći kao razlog *lošu higijenu*, pri čemu bi jedan deo (26,78%) ispitanika koji pristaju na ovaj tip odnosa to učinio u *zavisnosti od karakteristika konkretne osobe (njenih osobina, ponašanja, higijene itd.)*. Ovde se manje učestalo (24,11%) kao obrazloženje navodi da su *svi ljudi jednaki*. "Neodlučni" su, takođe, neodlučni zato što ne znaju o *kakvoj se osobi radi* (50%).

Spavanje u istom šatoru sa pripadnikom romske etničke zajednice: Nešto veći procenat delilo bi šator, a redosled obrazloženja, prema učestalosti navođenja, ovde je obrnut u odnosu na prethodni tip odnosa. *Svi ljudi su jednaki* (26,21%), pa onda tek da to *zavisi od karakteristika te osobe* (15,17%). Verovatno da je to zato što se radi o odnosu, koji je u odnosu na prethodni, "kraći". Ispitanici koji su se izjasnili kao neodlučni činili su to najčešće zato što odgovor na ovo pitanje zavisi pre svega od toga sa *kakvom bi osobom* delili šator (39,99%).

Poverenje u pripadnika romske etničke zajednice u situaciji životne opasnosti: U pripadnike romske zajednice ispitanici bi imali poverenja zato što *situacija ne dopušta izbor* (18,82%), pa tek onda zato što u *Rome imaju poverenje* (15,29%).

Prijateljstvo ispitanika sa pripadnikom romske etničke zajednice: Većina kao razlog za mogućnost ostvarivanja prijateljstva sa pripadnikom romske zajednice navodi činjenicu da su *već imali takvo iskustvo* (22,11%), a nešto manje (21,61%) smatra da su u tom slučaju *najbitnije osobine čoveka* (ukoliko mi odgovara kao osoba, ako ima kvalitete koje tražim od drugih prijatelja, ako se dobro razumemo...).

Tabela 1⁸ - Socijalna distanca prema Romima

PITANJE	STUDENTI					
	Da		ne		neodlučan	
	f	%	f	%	f	%
Da li Romi treba da se obrazuju zajedno sa ostalim članovima našeg društva?	192	77,76	23	9,31	30	12,15
Da li bi vam smetalo da vaše dete pohađa školsku ustanovu zajedno sa romskim detetom?	13	5,3	222	89,9	12	4,9
Da li bi vam smetalo da vaše dete sedi u istoj klupi sa romskim detetom?	21	8,5	185	75,2	40	16,3
Da li biste pristali da mladi romske populacije budu članovi vašeg udruženja?	197	79,8*	37	15,0	13	5,3
Da li bi vam smetalo da vaše udruženje bude pod vodstvom mladića/devojke iz romske zajednice?	18	7,3	194	78,9	34	13,8
Da li bi vam smetalo da radite na istom poslu sa pripadnikom romske zajednice?	7	2,8	233	94,3	7	2,8
Da li bi vam smetalo da vam pripadnik romske zajednice bude pretpostavljeni na poslu?	23	9,4	193	78,8	29	11,8
Da li bi vam smetalo da pripadnik romske zajednice ima rukovodeći ili neki drugi važan položaj u vašoj državi?	31	12,6	179	72,8	36	14,6
Da li biste pristali da delite studentsku sobu sa pripadnikom romske zajednice?	112	45,3	75	30,4	60	24,3
Na kampovanju ste. Da li bi vam smetalo da spavate pod istim šatorom sa pripadnikom romske zajednice?	46	18,7	145	58,9	55	22,4
Nalazite se u životno opasnoj situaciji. Da li biste imali poverenja da se oslonite na pripadnika romske zajednice?	170	69,1	15	6,1	61	24,8
Da li biste mogli da ostvarite prijateljstvo sa nekim iz romske zajednice?	199	80,6	12	4,9	36	14,6
Da li bi vam smetalo da vaš bliski rođak stupi u brak sa pripadnikom romske zajednice?	51	20,7	130	52,8	65	26,4
Da li biste vi stupili u brak sa pripadnikom romske zajednice?	46	18,9	131	53,9	66	27,2
Da li bi vam smetalo da Romi žive u vašem susedstvu?	19	7,8	201	82,4	24	9,8
Da li smatrate da SRJ treba da bude postojbina Roma?	142	58,0	20	8,2	82	33,5
Da li biste im zabranili boravak i posetu SRJ?	4	1,6	241	97,6	2	0,8

Brak ispitanikovog bliskog rođaka sa pripadnikom romske etničke zajednice: Nešto više od polovine ispitanika prihvatilo bi da njihov bliski rođak stupi u brak sa osobom romske nacionalnosti, smatrajući da je to njihov *lični izbor i njihovo pravo* (37,69%). Ispitnici kojima bi smetala bračna veza njihovog bliskog rođaka sa pripadnikom romske zajednice najčešće (27,45%) su *protiv mešanja rasa i nacija*.

Lični brak ispitanika sa članom romske zajednice: Većina ispitanika nije dala obrazloženje za svoj odgovor na ovo pitanje, što je naročito interesantno kada se uzme u obzir da bi samo mali procenat njih pristao na brak sa pripadnikom romske zajednice. Mali pro-

⁸ Zatamnjena mesta u ovoj tabeli označavaju procenat studenata koji bi pristao na određeni tip odnosa sa pripadnikom romske etničke zajednice, a * je označena statistički značajna razlika, na nivou 0,05, između dve grupe studenata.

cenat ispitanika, koji smatra da bi mogao da stupi u brak sa pripadnikom romske zajednice, to uglavnom *uslovljava karakteristikama te osobe* (52,17%).

Romi u ispitaničkom susjedstvu: *Već žive i nikome ne smetaju* (19,40%), *zavisi od toga kakvi su i ako su dobre komšije* (16,42%) i *svi su ljudi jednaki i imaju ista prava* (14,43%) su osnovna obrazloženja za prihvatanje Roma kao suseda.

Pravo na državljanstvo pripadnika romske etničke zajednice u državi u kojoj ispitaničnik živi: U odnosu na neke druge visoke procenete prihvatanja odnosa sa Romima, ovaj je nešto niži, pri čemu se on najčešće obrazlaže ovako: *ako žive u SRJ* (20,42%), *svi ljudi su jednaki* (15,49%) i *ako to žele* (15,49%).

Poseta državi u kojoj ispitaničnik živi: Opšta obrazloženja se kod poslednjeg pitanja ponovo najviše navode. *Svi ljudi su jednaki* (17,01%) i *nema razloga za suprotno* (15,77%) su osnovni razlozi za dopuštanje boravka i posete zemlji koje navode naši ispitanici.

Studenti su pokazali spremnost za stupanje u većinu ispitivanih odnosa sa Romima, a procenti prihvatanja se kreću od 18,9 % do 97,6%. Prihvatanje je najizraženije u oblasti dozvole boravka ili posete državi u kojoj živi ispitaničnik, a najmanje u oblasti ljubavi, odnosno sklapanja braka sa pripadnikom romske zajednice.

Jedina statistički značajna razlika između studenata grupe za psihologiju i studenata FASPER-a (na nivou 0,05) nalazi se u oblasti odnosa koji ispituje prihvatanje Roma kao članova u organizaciji ili udruženju. Studentima FASPER-a bi manje smetalo, nego studentima psihologije, članstvo Roma u udruženju, što treba pripisati, u vreme ovog ispitivanja, aktuelnom zajedničkom zadatku, tj. radu na projektu studenta FASPER-a među kojima je bilo i studenata Roma.

Tabela 2 – Redosled ispitivanih vrsta odnosa prema procentu prihvatanja od strane ispitanika

Red.br.	Vrsta ispitivanog odnosa	Procenat	Red.br.	Vrsta ispitivanog odnosa	Procenat
1.	dozvola ulaska u zemlju	97,6%	9.	sedenje u klupi	75,2%
2.	isti posao	94,3%	10.	rukovodeći položaj u državi	72,8%
3.	zajednička škola	89,9%	11.	poverenje u situaciji životne opasnosti	69,1%
4.	Susedstvo	82,4%	12.	šator	58,9%
5.	Prijateljstvo	80,6%	13.	državljanstvo	58,0%
6.	članstvo u udruženju	79,8%	14.	brak rođaka	52,8%
7.	vođstvo u udruženju	78,9%	15.	soba	45,3%
8.	Pretpostavljeni	78,8%	16.	zaljubljivanje	18,9%

Obrazloženja, ona najučestalija, mogu se svrstati u dve grupe, u odnosu na referentni okvir koji su ispitanici imali. S jedne strane, u prvom studenti razmišljaju o sebi kao individuuama koje bi mogle da imaju kontakte sa ljudima različite nacionalne pripadnosti,

dok u drugom slučaju studenti problem stavljaju na kolektivni nivo, nivo odnosa među grupama, a ne individuama. Ovo je u svom istraživanju stereotipa o Romima kod studenata Tehnološko-metalurškog fakulteta zapazila i sociološkinja M. Blagojević (1993). Kada razmišljaju u okvirima odnosa među grupama studenti daju obrazloženja sledećeg tipa: *svi ljudi su isti, nisam rasista, boja kože nije kriterijum, svi ljudi imaju ista prava, bitni su stručnost i uspešnost u vođenju* itd. Kada, međutim, razmišljaju u okvirima odnosa među pojedincima daju obrazloženja kao što su: *ukoliko mi odgovara kao ličnost, ako poseduje osobine koje cenim kod ljudi, već mi se to desilo, ako vodi računa o higijeni, nisu mi privlačni* i sl. Primetićemo da prihvatanje bližeg tipa odnosa među ljudima podrazumeva zadovoljavanje niza različitih zahteva. Studenti psihologije su statistički značajno manje davali obrazloženja za svoje odgovore. Obrazloženja su često izostajala kada ispitanik nije prihvatio određeni tip odnosa sa Romima (moguće je da se radi o nedovoljnoj spremnosti studenata da se suoče sa svojim stereotipima i predrasudama, ili da ih javno iskažu?). Broj odgovora bez obrazloženja rastao je i najveći procenat odgovora bez obrazloženja je kod poslednjeg pitanja u upitniku (moguće je da je u toku samog popunjavanja upitnika došlo do izvesnog zasićenja, jer su sva pitanja jednim delom bila otvorenog tipa. S druge strane prihvatljivo je i objašnjenje da su studenti svoj stav prema ovoj temi izneli u ranijim obrazloženjima, pa su smatrali da nema potrebe da se ponavljaju. Mi, međutim, nismo mogli sebi da dozvolimo da na osnovu tih prethodnih obrazloženja pretpostavimo šta se krije iza ispitanikovog odgovora).

Svi ljudi su jednaki je najučestalije obrazloženje, a predstavlja socijalno poželjan odgovor koji je naravno provocirala, kako tema istraživanja, tako i način ispitivanja. Upravo iz tog razloga, izuzetno visoke procenat prihvatanja različitih vrsta odnosa sa Romima nismo skloni da pripišemo samo odsustvu predrasuda prema Romima (jer smo u ovom istraživanju utvrdili njihovo postojanje) i pozitivnom odnosu prema ovoj etničkoj grupi. Možda bi malo drugačije organizovano ispitivanje, koje bi se više oslonilo na metod posmatranja i sociometrijsku tehniku u okviru edukativnih radionica, bilo realniji pokazatelj socijalne distance prema Romima.

Procenat odgovora *svi ljudi su jednaki* smanjuje se kada se odnos sa kolektivnog prenese na individualni nivo.

Šta da se radi da bi se distanca smanjila a socijalna bliskost povećala?

Ove školske godine /2011/ sprovedi smo anketu u kojoj je učestvovalo 70 studentkinja i studenata prve i druge godine FASPER-a o tome šta bi Fakultet trebalo da učini da bi se povećala bliskost studenata Roma i ne-Roma. Svi anketirani studenti dali su od jednog do nekoliko predloga. Najčešći predlozi odnose se na vrlo konkretne akcije koje bi trebalo preduzimati od strane organa fakulteta: besplatne pripreme za prijemni ispit; povećavanje upisne kvote na budžet; uklanjanje ostalih troškova - npr. za udžbenike, prevoz, stanovanje, ishranu itd.; dodela stipendija i kredita; zatim, smanjivanje školarina; organizovanje zajedničkog rada u projektima zajedničkog učenja i ekskurzija, zabave i rekreacije. Studenti predlažu i radioničarski način rada u svrhu menjanja postojećih stereotipa i predrasuda o Romima. Predlaže se i učešće u radionicama roditelja studenata Roma da bi se studenti ne-Romi bolje upoznali sa njihovim socijalnim statusom. Takođe, studenti predlažu i neprekidni monitoring i pružanje stručne pomoći studentima Romima. Zatim, predlažu se i seminari, tribine i posebna predavanja o Romima, njihovom jeziku, običajima i kulturi za studente ne-Rome, ali u kojima će učestvovati i studenti Romi. Troje anketiranih predlaže da se poštuju kaznene mere za vređanje i diskriminaciju Roma na fakultetu, a dvoje predlaže da se nastavnici prilagode i posebno edukuju za komunikaciju sa ovim narodom. Samo četvoro anketira-

nih dalo je nekonstruktivne odgovore: Fakultet ne bi trebalo ništa da preduzima jer je obrazovanje lična stvar; Romi ne žele da se obrazuju i sami su odgovorni za to; ja bih pomagala srpskoj deci; studente Rome bi trebalo odvojeno obrazovati i davati im lakše zadatke.

ZAKLJUČAK

Kvalitativna analiza odgovora na anketu studenata FASPER-a, posle jedne decenije od inicijalnog ispitivanja, mada ograničene vrednosti, dopušta izvođenje ohrabrujućeg zaključka da studenti i nastavno osoblje FASPER-a sada mnogo bolje poznaju probleme i važnost zajedničkog fakultetskog obrazovanja studenata Roma i ne-Roma.

LITERATURA

1. Acković, D. (1993). Problemi obrazovanja Roma. u: Macura. M. i A. Mitrović (Eds.): *Društvene promene i položaj Roma*, SANU, Beograd, str. 48-53.
2. Adorno T.W., Frenkel-Brunsvik E., Levinson D., Sanford R. (1950). *The Authoritarian Personality*. New York: Harper and Row
3. Altemeyer, B (1996). *Authoritarian Specter*. Harvard University Press: Cambridge, London
4. Arsenović-Pavlović, M. (1997). Obrazovanje romske dece u današnjoj školi, *Beogradska defektološka škola*, br. 2., Društvo defektologa Jugoslavije, Beograd, str. 105-118.
5. Arsenović-Pavlović, M. (2001). Problemi u formiranju defektoloških kadrova, *Beogradska defektološka škola*, br 1., Društvo defektologa Jugoslavije, Beograd, str.122-138.
6. Arsenović-Pavlović, M. (2003). Predlozi za programe za razvoj budućih defektologa. *Istraživanja u defektologiji*, br. 3, 201-226.
7. Arsenović-Pavlović, M., Buha, N., Petrović, N., Jolić, Z. (2002). Socio-kulturni hendikep Roma i intervencijska (akciona) istraživanja u defektologiji. *Empirijska istraživanja u psihologiji*, Beograd: Institut za psihologiju, saopštenje
8. Arsenović-Pavlović, M., Petrović, N., Buha, N., Jolić, Z. (2003). Razvijanje socijalne bliskosti sa decom Roma kroz akciona istraživanja socijalne distance između istraživača i dece, i same dece. *Beogradska defektološka škola*, 1-2, 187-206.
9. Arsenović-Pavlović, M., Jolić, Z., Buha-Đurović, N. (2007). Kako deca Roma opisuju osobine Srba i socijalnu bliskost sa decom većinskog naroda. XIII Naučni skup „Empirijska istraživanja u psihologiji“, 10. i 11. februar, 2007, Filozofski fakultet u Beogradu. *Knjiga rezimea* str. 36-37.
10. Arsenović Pavlović, M., Jolić, Z. Buha Đurović (2008). Izazovi planiranja fakultetske nastave za specijalne edukatore za rad sa romskom decom. U D. Radovanović (ur.) *U susret inkluziji: dileme u teoriji i praksi*. FASPER, CIDD, Beograd, 87-106
11. Arsenović Pavlović, M., Jolić, Z. Buha Đurović (2008a). Socijalna bliskost i opis osobina Srba koje im pripisuju deca Roma integrisana u redovne škole. *Nastava i vaspitanje*, 2, 165-174.
12. Arsenović Pavlović, M., Jolić, Z. Buha Đurović (2008b). Samopoštovanje učenika i socioekonomski status porodice dece Roma i ne-Roma. U Gašić-Pavišić, S. i S. Joksimović (ur.) *Obrazovanje i siromaštvo u zemljama u tranziciji*. Institut za pedagoška istraživanja, 195-212.
13. Blagojević, M. (1993). Stavovi studenata o Romima: širok osmeh i zlatan zub. U: *Društvene promene i položaj Roma*, SANU, Beograd, str.148-154.
14. Kuzmanović, B. (1992). Stereotipije o Romima i etnička distanca, u: Macura. M. (Ed.): *Razvitak Roma u Jugoslaviji*, SANU, Beograd, 149-156.

WHAT WE CAN DO TO ENLARGE SOCIAL CLOSENESS OF ROMA AND NON-ROMA STUDENTS ON FASPER AND PSYCHOLOGY STUDY GROUP

Marina Arsenović-Pavlović, Nataša Buha
University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation
Nebojša Petrović, Zorana Jolić
University of Belgrade, Faculty of Philosophy

The aim of this paper is to present stereotypes and some knowledge of FASPER students and psychology students from Faculty of philosophy about Roma people. Also, we aimed to investigate their social distance toward Roma people, as well as to gather students proposals on social distance reduction which may help Roma students to finish their studies at FASPER and Faculty of psychology so they can help their ethnic group to successfully integrate in society of majority. The significance of these profile of professionals reflects in their attempts to stop the flow of Roma children into marginal schooling channels, as well as reducing the drop out from schooling system by strengthening professional care of society.

In the first part of the paper the results of the assessment of 108 psychology students and 139 FASPER students are presented. These data are collected during the 1999 using the questionnaire constructed on the model of Bogardus scale of social distance. In the second part of the paper we presents assessment results of 68 FASPER students collected during the current school year. Assessment was related to the question what Faculty, as an educational institution, and our society can undertake to help Roma students to enroll and complete these study programs. Although students have usual stereotypes about Roma people and they have lack of information about Roma culture, results show that they have willingness for establishing most of examined relationships. The only significant difference between students of these two faculties is that FASPER students are less bothered by the membership of Roma people in student's associations. In the second assessment, students gave an array of fruitful suggestions on improvement of educational work with Roma students.

Key words: *profiling the professionals, contents of education, action researches, social distance, Roma people*